

PUT U JUGOSLAVIJU (*L'ITINÉRAIRE DE YOUGOSLAVIE*) od A. t'Serstevensa, 1938.

Mostar ne sliči na ostale turske gradove u zemlji. Ono što je ostalo od starog otomanskog grada zauzima središte modernog grada. Ne mnogo, zapravo: nekoliko uličica oko mosta koji je dao ime gradu - Most-stari: Pont-vieux - oronula čaršija, okružena evropskim trgovinama.

Grad je, međutim, ostao vrlo muslimanski. Ima mnogo džamija, a neke su od najzanimljivijih u zemlji, sa svojim zelenilom, svojim fontanama zatvorenim poput kaveza za ptice i intimnošću koju druge nemaju. Tamo je vjera konzervativna, hodže moćne, a žene se paze više nego drugdje.

To je jedini grad u Jugoslaviji u kojem se još uvijek može naći stara vunena feredžđa, koju je zar posvuda zamjenio: to je stroga haljina, neka vrsta dugačkog tamnoplavog ogrtača koji pada u jednom komadu, od vrha tjemena do članaka. Dva prazna rukava vise sa strane. Dvadesetak centimetara iznad čela strši svojevrsni vizir, složen poput baldahina. Za lice ostaje samo uzak otvor koji je dodatno zastrt crnom bojom. Žena izgleda kao pingvin, rukavi kao peraje, vizir kao kljun.

Teška je i neugledna, ali hermetična, u skladu s pobožnim duhom ovog provincijskog grada. Statusne se žene njime omotaju svaki put kad izađu iz svojih domova. Marie-Jeanne, koju su primili u dvije ili tri kuće, rekla mi je da ovaj ljubomorni odjevni predmet skriva ljupke izvezene kostime, pa čak i vrlo elegantne moderne haljine.

Osim neobične privlačnosti ovih zagonetnih silueta, Mostar bi bio samo vrlo nenametljivo Sarajevo da nije Neretve. Ona dijeli grad, u uzbrkanom koritu, u ovom poroznom vapnencu od kojeg je cijela pokrajina sazdana, sva u liticama i trošnim stijenama na kojima se drže stara stabla iza kojih vire minareti i kameni krovovi džamija. Na sivkastoj pozadini planina, još uvijek utopljenih u magli prašine, ovo čini krajolik neočekivane romantike, jednu sasvim osmansku uspomenu.

Stari most se pruža preko rijeke u jednom vitkom luku, uzbuđljive gracioznosti, a čvrstog dizajna. Sa svojim stambolskim portikom i svojom malom kućicom smještenom na arkadi, to je stari turski ambijent stvoren za vječnu paradu muslimanskih žena u zaru ili feredži, pravoslavni seljanki u bijelim hlačama i muškaraca u dronjcima.

"Jer sve što zaradiš", rekao je onaj dobri momak koji je sjedio do mene na parapetu, "dovoljno je samo da kupiš sebi duhan."

Idemo u Blagaj, na izvor Bune. Ova Hercegovina, kao i Dalmacija, ima tajanstveno podzemlje. Velike rijeke odjednom se gube u nevidljivom ponoru, druge, možda iste, rađaju se iz stijene sa svim svojim vodama. Buna je sebi iskopala rupu na dnu goleme nadvišene litice, izranja nečujno, bez drhtaja, i nečujno se kreće kao debela oštrica zelenog kristala.

Iznad ovog otvora, a ispod moćnog vala od stijena koja se uzdiže više od stotinu metara uvis, je mala turska kuća, sva bijela, zakrivljenih krovova, koja skriva čuvara, grobnicu i lešinara krvavih očiju, zatvorenog u drvenom kavezu. Kažu da je ovo mjesto muslimanskog hodočašća. Ruševine koje ga okružuju su džamije srušene odronom s litice, a dovršene ravnodušnošću. Čuvar nam kaže da se "svetac" - ne kaže više o njemu - svake noći budi da obavi abdest: tako da on navečer postavi ibrik sa vodom, lavor i peškir u podnožje groba. Nisam mogao vidjeti ovo turbe koji je zaključano u kripti. Sve je tajanstveno u ovom čudnom okruženju: ova rijeka koja izranja spremna iz podzemnog svijeta, ova zatočena ptica koja nas gleda očima strvinama, ovaj skriveni grob.

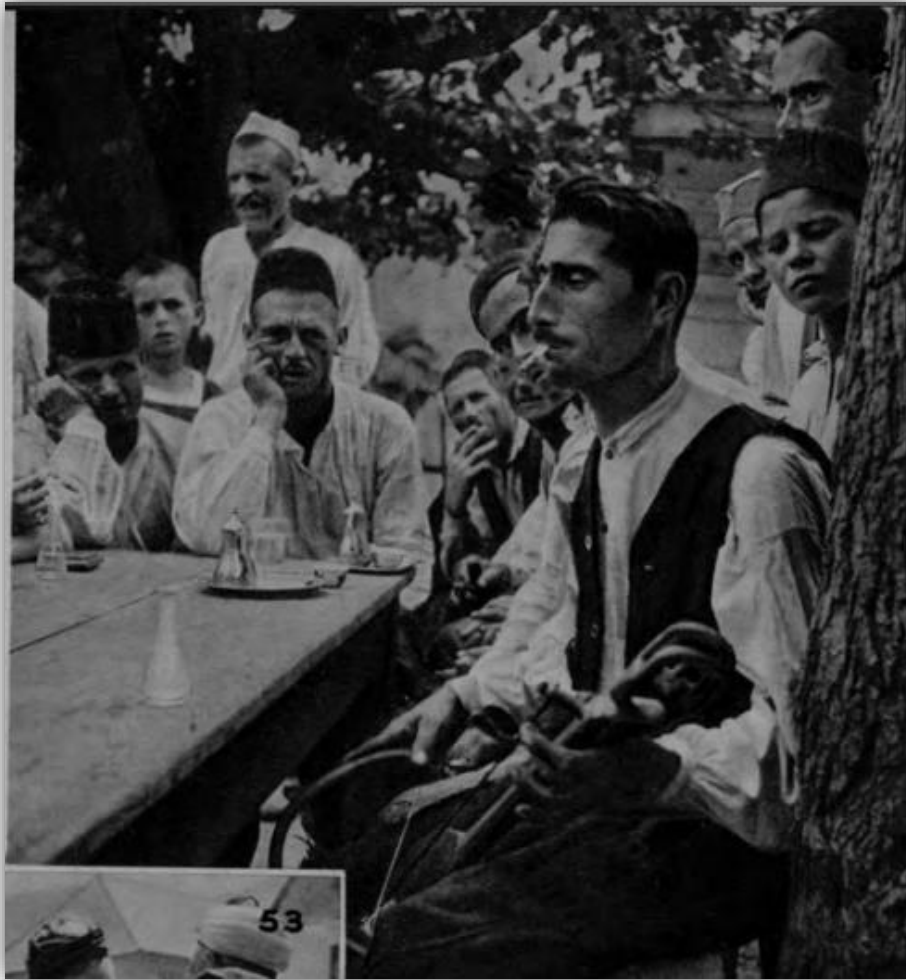
Put koji nas vraća u Blagaj pougljen je od sunca. Naša stopala dižu prašinu kao od gipsa. Stižemo do varoši, bijeli kao težaci, umiremo od žeđi, i sjedamo pod staru murvu, pred kafanski stol. Četvrt sata kasnije, više nas nije dvoje, već oko trideset, pijemo rakiju u malim bokalima, čokanjima, jer rakija se ne pije u čašama.

Veseli stol, svatko nudi svoju turu pića, a čokanj sadrži jedan ili dva decilitra. Došli smo da razgovaramo o staroj poeziji Hercegovine, jer ovdašnji obični ljudi — poput onih talijanskih radnika koji su mi napamet recitirali dugačke Danteove fragmente — vole svoje pjesnike i ne zaboravljaju ih.

Tada je jedan lijep momak velikog čela i kukastog nosa, čisti tip ovog snažnog i zdravog slavenskog roda, otišao po gusle. I na ovoj kabaretskoj klupi, s cigaretom zaljepljenom za usnu, počeo je svirati i pjevati. Bila je to priča o Đerzelez Aliji, muslimanskom heroju Sarajeva, o jednom danu njegovog velikog herojskog života kada na putu sreće lično Marka Kraljevića. Nijedno ne želi ustupiti mjesto drugome i bore se hrabro i pošteno. Napokon shvaćaju da pobjednika ne može biti, jer su oboje Slaveni, te se grle, zaklinjući se na vjernost.

Ovu glorifikujuću pjesmu jedva slušam jer me publika ispunjava emocijama. Oko stola ih je tridesetak, seljaci, radnici, odjeveni kao sirotinja, većina s fesovima, trojica-četvorica s pravoslavnim srpskim kopicama, trojica s baskijskom beretkom koja je zavladała ovim kutkom zemlje Slavena. Stojeći ili naslonjeni na stol, slušaju svom dušom, preobraženi poezijom, upijajući svaki slog pjesme, svaki titraj gusala.

Potreban mi je nagli povratak sebi da me podsjeti na moje obveze, jer ne smijem izgubiti ništa od onoga što mi ovaj spektakl nudi. Međutim, dok ih fotografiram, nijedan od ovih muškaraca, osim djeteta, ne prestaje posmatrati rođenje pjesme na usnama pjevača. Vjerovali ili ne, ovo nije najljepša slika koju ću dodati ovoj knjizi, ali je najdirljivija.

Đerzelez Alija je zanimljiv primjer ovog međusobnog prožimanja religija o kojem sam već nekoliko puta govorio. Umro je mučeničkom smrću dok je učio obredne molitve, i postao je svetac islama. No, njegov grob, koji se nalazi u malom bosanskom selu, ne štiju samo muslimani nego i katolici i pravoslavci. Čak su potonji i izgradili turbe koje okružuje sarkofag, a čuvar ovog muslimanskog sveca je pravoslavac.

Pod kafanskim dudom drugi pjevač je zamijenio prvog. Ovaj guslar priča o ljudima koji su u dalekom gradu kupili dosta benzina i putovali preko Rusije, Amerike i Austrije da bi pili rakiju u Blagaju. To je naše putovanje koje on tako slavi u improvizaciji, u stihovima, kako našu putešestvije vidi čovjek iz naroda koji zanemaruje geografiju i ne zna ni gdje je Francuska. Ostali se glasno smiju i pljeskom rukama označavaju tempo.

Kad je završio, dok sam se ja divio guslama, od lijepog ručno lakiranog drveta, bez ikakvog ukrasa osim glave jarca, vlasnik mi reče: "Biće mi drago da ti je dam."

One su te koje vise među mojim knjigama u mojoj radnoj sobi. Ljudi koji me dolaze vidjeti pitaju me je li to crnački instrument. Kad im kažem da su od ovog jadnog stvorenja od drveta i kože izašle divne pjesme koje su nadišle Mériméa, gledaju me sa skepsom. Oni zamišljaju da se veličina rase može izraziti samo na Stradivariju.